

UOT159.9

Günəş Əli qızı Əfəndiyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

<https://orcid.org/0009-0003-1938-8965>

[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(3\).140-145](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(3).140-145)

TƏLƏBƏ ŞƏXSİYYƏTİNİN TƏLİM ŞƏRAİTİNƏ ADAPTASIYASININ ƏSAS PSIXOLOJİ AMİLLƏRİ

Гюнешь Али гызы Эфендиева

старший преподаватель

Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ОСНОВНЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ АДАПТАЦИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА К УСЛОВИЯМ ОБУЧЕНИЯ

Gunesh Ali Afandiyeva

senior teacher of Azerbaijan State Pedagogical University

MAIN PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ADAPTATION OF STUDENTS' PERSONALITY TO STUDYING CONDITIONS

Xülasə. Məqalədə qeyd olunur ki, tələbəlik həyatı gənclərin həyatının ən önəmli bir dövrüdür. Tələbəlik tərkibcə mütəmadi olaraq dəyişən mobil sosial qrupdur. Ünsiyyətin yüksək intensivliyi - tələbəliyin səciyyəvi xüsusiyyətidir. Psixoloqlar tələbəliyi "xüsusi sosial kateqoriya", insanların spesifik birliyi kimi səciyyələndirərək tələbəlik yaşının psixoloji səciyyəsinə müəyyən edib buraya tələbələrin yüksək idraki motivasiyasını, sosial aktivliyini və sosial yetkinliyini daxil etmişlər. Ali məktəbdə tələbələrin təlim uğurlarına bir çox amillər təsir göstərir. Bu amillərə: maddi vəziyyət, sağlamlıq dərəcəsi, yaş, ailə vəziyyəti, ali məktəbə daxil olana qədər hazırlıq səviyyəsi, özünütəşkil vərdişlərinə yiyələnmə, öz fəaliyyətini planlaşdırma və nəzarət, təlim formaları, ali məktəbin maddi bazası, müəllimlərin ixtisaslaşma səviyyəsi aiddir. Bildirilir ki, tələbələrin intensiv sosiallaşma mərhələsi və ali psixi funksiyaların inkişafı ali məktəblərdə təlimin ümumi psixoloji inkişaf planında özünü daim təzahür etdirir və beləliklə, tələbənin özünütərbiyəsində zəruri keyfiyyətlər, sosial təcrübə formalaşır.

Açar sözlər: *tələbə, sosial qrup, ünsiyyət, müəllim, sosial təcrübə, təlim, yoldaşlıq, dostluq*

Резюме: В статье отмечается, что студенческая жизнь является важнейшим периодом жизни молодежи. Студенчество представляет собой мобильную социальную группу, состав которой постоянно меняется. Высокая интенсивность общения – специфическая особенность студенчества. Психологи охарактеризовали студенчество как «особую социальную категорию», особую группу людей и определили психологические особенности студенческого возраста, в том числе высокую познавательную мотивацию студентов, социальную активность и социальную зрелость. На академические успехи студентов в вузе оказывают влияние многие факторы. К этим факторам относятся: материальное положение, уровень здоровья, возраст, семейное положение, уровень подготовки перед поступлением в вуз, приобретение навыков самоорганизации, планирования и контроля собственной деятельности, формы обучения, материальная база высшей школы, уровень подготовки, а также специализация учителей. Отмечается, что этап интенсивной социализации студентов и развития высших психических функций постоянно проявляется в общем психологическом плане развития обучения в вузе, и таким образом формируются необходимые качества и социальный опыт в процессе самообразования студента.

Ключевые слова: *студент, социальная группа, общение, педагог, социальный опыт, обучение, товарищество, дружба*

Summary: The article notes that student life is the most important period in the life of young people. Students are a mobile social group, the composition of which is constantly changing. High intensity of communication is a specific feature of students. Psychologists have characterized students as a “special social category”, a special group of people and identified the psychological characteristics of student age, including students’ high cognitive motivation, social activity and social maturity. Many factors influence the academic success of students at university. These factors include: financial situation, level of health, age, marital status, level of preparation before entering a university, acquisition of skills of self-organization, planning and control of one’s own activities, forms of education, material resources of higher schools, level of training, as well as specialization of teachers. It is noted that the stage of intensive socialization of students and the development of higher mental functions is constantly manifested in the general psychological plan for the development of education at a university, and thus the necessary qualities and social experience are formed in the process of student self-education.

Keywords: *student, social group, communication, teacher, social experience, learning, camaraderie, friendship*

Ali məktəblərdə tələbə şəxsiyyətinin özünəməxsus tipologiyası özünü göstərir. Tələbə şəxsiyyətində gələcək peşə sahələrinə iddia səviyyələri yüksəlir, sosial və peşə təcrübəsinin səmərəli şəkildə əldə edilməsi və lazımı keyfiyyətlərin formalaşması sayəsində tələbə şəxsiyyətində yetkinlik və təkidlilik inkişaf edir. Ali məktəblərdə təlimin ümumi psixoloji inkişaf planında tələbələrin intensiv sosiallaşma mərhələsi və ali psixi funksiyaların inkişafı özünü təzahür etdirir. Bütünlükdə tələbə şəxsiyyəti gələcəyin ali təhsilli mütəxəssisi kimi aşağıdakı istiqamətdə inkişaf edir:

* Peşəyə istiqamət möhkəmlənir, zəruri qabiliyyətlər əldə edilir.

* Psixi proseslər, təcrübələr artır və təkmilləşir.

* Borc hissi yüksəlir, peşə fəaliyyətində uğura görə məsuliyyət hissi artır.

* Sosial və peşə təcrübəsi, zəruri keyfiyyətlərin formalaşması nəticəsində tələbə şəxsiyyətinin ümumi yetkinliyi artır.

* Gələcəyin mütəxəssisi kimi tələbənin özünütərbiyəsində zəruri keyfiyyətlər, sosial təcrübə formalaşır.

* Gələcək praktik işə hazırlıq və peşə müstəqilliyi möhkəmlənir və s.

Bu dövrdə tələbə üçün gələcək mütəxəssis kimi lazım olan zəruri keyfiyyətlərin, təcrübənin formalaşmasında özünütərbiyənin xüsusi çəkisi artır. Nəhayət, tələbələrdə peşə müstəqilliyi və gələcək praktik işə hazırlıq səviyyəsi artır və möhkəmlənir (4, s.77). Tələbələrin sosial-psixoloji portretini müəyyən edən və təlim uğurlarına təsir edən amilləri iki kateqoriyada fərqlənirlər:

1/ birincisi, onları diqqətinə görə qəbul edirlər - tələbə ali məktəbə gəlmişdir;

2/ ikincisi, təlim prosesində özlərini təzahür etdirirlər ki, onları idarə etmək olsun.

Birinci kateqoriyaya: hazırlıq səviyyəsi, dəyərlər sistemi, təlimə münasibət, ali məktəb realları ilə məlumatlandırılma, gələcək peşə ilə bağlı təsəvvürlər aiddir. Bu amillər bütünlükdə cəmiyyətdə və konkret "məişət bilikləri", habelə informasiya mənbələrinin daşıyıcıları ilə müəyyən olunur. Onlardan tələbəyə dolayı yollarla təsir etmək vasitəsi kimi istifadə etmək olar.

Birinci kateqoriyanın amilləri adaptasiya mərhələsində üstünlüyü ilə həyata keçir. Tədrisən birinci qrupun amillərinin təsiri zəifləyir və həlledici rolü ikinci qrup oynayır. İkinci qrup: təlim prosesinin təşkili, təhsilin səviyyəsi, müəllim və tələbələrin qarşılıqlı münasibət tipləri və s. aiddir. Məhz bunlar əhəmiyyətli dərəcədə tələbə gənclərin psixoloji simasını və peşəkarlıq səviyyəsini müəyyən edir. Bu qarşılıqlı münasibətlərdə tələbə gənclərin peşə seçimi ilə bağlı təhlillər böyük maraq kəsb edir. Bu baxımdan müasir gəncləri üç qrupa ayırırlar:

Birinci qrupu peşəyə yiyələnmək üçün təhsilə yönəldilən tələbələr təşkil edir. Onlar üçün gələcək işlər maraqlıdır. Özünüreallaşdırma əsas məqsədə çevrilir. Hətta gələcəkdə təhsilini magistraturada, doktoranturada davam etdirməyə də meyillidirlər.

İkinci qrupu biznesə yönələn tələbələr təşkil edir. Onlarda təhsilə münasibət bir qədər fərqlidir. Belə ki, onlar üçün təhsil alət qismində dəyərlidir, onun vasitəsi ilə gələcəkdə öz şəxsi işlərini qurmağa cəhd göstərmək və ticarətlə məşğul olmaqdır.

Üçüncü qrupa o tələbələr aid edilir ki, bir tərəfdən onlar "qeyri-müəyyənliklər", digər tərəfdən isə məişət planında müxtəlif şəxsi problemləri ilə yüklənmişlər. Onlar üçün birinci planda məişət, şəxsi, yaşayış və ailə problemləri dayanır (1, s. 25-27).

Müasir tələbə gənclərin bir neçə tiplərini fərqləndirirlər:

Birinci tipi - "*Sahibkar*" adlandırırlar. Bu tipə malik olan tələbə biznes sahəsində uğurlar əldə etməyə can atır. Ali təhsilə ona görə almaq istəyir ki, sahibkarlıqla bağlı nəzəriyyə və praktikaya yiyələnsin, gələcəkdə rəhbər vəzifələrdə çalışsın. Bu tələbə düzgün ixtisas seçdiyinə inanır, eyni vaxtda öz təhsil müəssisəsinə tənqidi yanaşır, peşə spesifikasiyasına daha yaxşı bildiyini nümayiş etdirmək istəyir. Odur ki, o, işsiz qalmaqdan ehtiyat etmir, onda şəxsi keyfiyyətlər, o cümlədən fərdiyyətçilik, peşəkarlıq, müstəqillik, şəraitə uyğun olaraq baxışları dəyişmək qabiliyyəti, tez adaptasiya olmaq və yeni şəraitə məskunlaşmaq kimi keyfiyyətlər vardır.

İkinci tipi "*Emiqrant*" adlandırırlar. Bu tip tələbələr yüksək ali təhsilə ona görə yiyələnmək istəyirlər ki, sərbəst şəkildə xarici dildə danışsınlar, təhsil almaq imkanlarından istifadə edib gələcəkdə xaricdə işləsinlər. Onlar peşələrdə düzgün seçim etmələrinə çox inamlıdırlar. Onlarda fərdiyyətçilik, həyatı optimizm, yeni şəraitə uyğunlaşma inkişaf edir.

Hər iki tipə qarşı "ənənəyə sadıqlıq" dayanır. O, yaxşı təhsilə, peşə hazırlığını qiymətləndirir. Ali təhsilə ona görə yiyələnmək istəyir ki, diplom alsın, elmi-tədqiqatlar aparsın. Bu tip tələbə oxuduğu ali təhsil müəssisəsinə qarşı az tənqidçidir. Öz peşə fəaliyyətini ilə bağlı kifayət qədər məlumatla malik deyil. İşsiz qalmaqdan ehtiyatlanır, onda peşəkarlıq və işə qabillik güclü inkişaf etmişdir. Lakin onda risk etmək qabiliyyəti, şəraitə uyğun baxışları dəyişmək, həyatı optimizm, yeni şəraitə tez məskunlaşmaq bir qədər aşağı səviyyədədir.

Tədris və idrak sahəsindəki fəaliyyətə və davranışına görə tələbə şəxsiyyətinin üç tipini xüsusi olaraq qeyd edirlər:

Birinci tip tələbə şəxsiyyətinə malik olanlar ali məktəbdə tədrisin məqsəd və vəzifələrinə geniş yer verirlər. Bu cür tələbələrin maraqları proqramda nəzərdə tutulandan daha geniş bilik sahəsinə yönəlmiş olur. Həmin tələbələrin sosial

fəallığı ali məktəb həyatının mühüm sahələrində özünü göstərir. Bu tipə mənsub olan tələbələrin fəaliyyəti daha geniş əhatəli peşə hazırlığına yiyələnməyə yönəlmiş olur.

İkinci tip tələbə şəxsiyyəti dar ixtisaslaşmaya aydın yönəlişliyi ilə fərqlənir. Birinci tipdə olduğu kimi, bu tipdən olan tələbələrin idrak fəallığı tədris proqramından kənara çıxır. Lakin birinci tipdən fərqli olaraq onlarda proqram çərçivəsindən kənara çıxmaq halları güclü baş verir.

Üçüncü tip tələbələrin idrak fəaliyyəti yalnız tədris proqramı həcmində bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməyə istiqamətlənmiş olur (4, s.7).

Tədrisdəki münasibətə görə bir sıra tədqiqatçılar tələbələri beş qrupa bölürlər:

Birinci qrupa daxil olan tələblər biliklərə, müstəqil iş metodlarına yiyələnməyə, peşə bacarıq və vərdislərinə yiyələnməyə can atır, təlim fəaliyyətini səmərəliləşdirmək yollarını axtarırlar. Onlar üçün tədris fəaliyyəti seçdikləri peşəyə yaxşı yiyələnməyin zəruri yoludur. Onlar keçdikləri həmin fənləri yaxşı öyrənirlər. Bu cür tələbələr tədris proqramında nəzərdə tutulandan daha çox bilik sahəsinə yiyələnməyə can atırlar. Onlar tədris fəaliyyətinin bütün sahələrində fəaldirlər.

İkinci qrupa daxil olan tələbələr tədris fəaliyyətinin bütün sahələri üzrə biliklərə yiyələnməyə can atırlar. Bu qrupa daxil olan tələbələr üçün daha çox fəaliyyətlə maraqlanmaq xarakterik haldır. Lakin bu və ya digər fənnin mahiyyətinə dərinə daxil olmaq onları tez yorur, bezikdirir. Odur ki, onlar çox vaxt səthi biliklərə yiyələnməklə məhdudlaşırırlar. Onlar hər şeydən bir az bilməyə üstünlük verirlər. Adətən onlar yaxşı oxuyur, lakin onları maraqlandırmayan fənlərdən çox vaxt qeyri-kafi qiymətlər alırlar.

Üçüncü qrupa yalnız öz peşəsi ilə maraqlanan tələbələri aid etmək olar. Onların bütün fəaliyyətləri biliklərə yiyələnməklə və dar peşə çərçivəsi ilə məhdudlaşır. Onlar yalnız gələcək peşə fəaliyyətləri üçün zəruri olan biliklərə yiyələnməyə can atırlar. Bu qrupa daxil olan tələbələr ixtisasları ilə bağlı fənlərdən yaxşı və əla qiymətlər alırlar.

Dördüncü qrupa daxil olan tələbələr pis oxumurlar. Lakin tədris proqramına seçici münasibət bəsləyirlər. Yalnız onların xoşlarına gələn fənlərlə maraqlanırlar. Onlar tez-tez dərsləri buraxırlar. Tədris planındakı bəzi dərslərlə maraqlanırlar.

Beşinci qrupa tənbel tələbələrə aid edirlər. Onlar ali məktəbə ya valideynlərinin təhriki, ya da yoldaşları ilə "kompaniya" xatirinə işləmək, orduya getməmək xatirinə daxil olurlar. Tədrisə laqeyd münasibət bəsləyirlər. Daima dərslər buraxır, "kəsirləri" olur, onlara yoldaşları kömək edir (5, s.78).

A.V. Yureviçin fikrincə, tələbə kütləsi müddət ölçüləri üzrə üç tipə ayrılırlar:

1/ hamı məşğələlərdə iştirak edir; 2/ demək olar ki, tələbələr mühazirə və seminarlarda iştirak etmirlər; 3/ təsadüfdən təsadüfə dərslərdə iştirak edirlər.

Məkani ölçülərdə üç tip bölgü müşahidə olunmuşdur: 1/ birinci cərgədə deyilənləri qeydə alan əlaçılar; 2/ orta cərgədə yalnız onlar üçün vacib və maraqlı informasiyaları qeydə alanlar; 3/ arxa cərgələrdə qulaq aşmayanlar, qeydiyyat aparmayanlar və kənar işlərlə məşğul olanlar.

L.N. Zaxarov aparılmış eksperimentin nəticələri üzrə tələbələrə peşə davranışı üslubundan asılı olaraq dörd tipə ayırmışdır: *avtoritar* (tələbələrə təzyiqli), *rigid* (plana uyğun tipik xahiş üzrə tələbələrə sakitləşdirən), *nümayişkarana* (fənnə maraqlı yaratmaq vasitəsi kimi situasiyaya nəzarət etməyə cəhd göstərmə), *konstruktiv* (plana uyğun olaraq qrupu idarə etmə prosesində adekvat vasitələr axtarışı).

Bununla əlaqədar olaraq dərslərdə tələbələrin davranışı və peşə sahəsində motivasiya xüsusiyyətləri arasındakı əlaqə qeydə alınmışdır: şəxsi mənə —► yüksək emosionallıq, pragmatik motivasiya^ emosional təmkinlilik, konstruktiv üslub, emosional proseslərin aşağı dinamikliyi — avtoritar və rigid üslubu (2, s.61-62).

Psixoloq V.T. Lisotski tələbə şəxsiyyətinin tipologiyasını işləyib hazırlamışdır. Həmin tipologiya hərtərəfli inkişaf edən subyektin spesifik fəaliyyətini qeydə almaqla tələbə haqqında təsəvvürləri bütünlükdə əks etdirir.

1. "*Harmonik*" (*ahəngdar*). Bu cür tələbələr öz ixtisaslarını şüurlu şəkildə seçirlər. Çox yaxşı oxuyur, elmi və ictimai işlərdə fəal iştirak edirlər. Mədəni və ünsiyyətçidirlər. Ədəbiyyat və incəsənətlə, ictimai hadisələrlə dərindən və ciddi şəkildə maraqlanırlar, idmanla məşğul olurlar. Qüsurlara qarşı barışmaz, düzgün və doğrudurlar. Yaxşı bir yoldaş kimi kollektivdə yüksək nüfuza malikdirlər.

2. "*Peşəkar*". Öz ixtisasını şüurlu şəkildə seçir. Bir qayda olaraq yaxşı oxuyur. Elmi-tədqiqat işlərində az iştirak edir, lakin o məktəbdən sonrakı praktik fəaliyyətə yönəlir. İctimai işlərdə iştirak edir, tapşırıqları məsuliyyətlə yerinə yetirir. İmkan daxilində idmanla məşğul olur. Ədəbiyyat və incəsənətlə maraqlanırlar. Onun üçün başlıca məqsəd oxumaqdır. Qüsurlara qarşı barışmazdır. Düzgün və doğrudur. Kollektivdə nüfuza malikdir.

3. "*Akademik*". Öz ixtisasını şüurlu seçmişdir. Yalnız əla qiymətlərlə oxuyur. Aspiranturada oxumağa meyillidir. Ona görə də vaxtının çoxunu elmi-tədqiqat işlərinə sərf edir.

4. "*İctimaiyyətçi*". Bu cür tələbələrdə ictimai işlərə meyl aydın təzahür edir. Bu meyl digər maraqlardan üstünlük təşkil etdiyinə görə tədris və elmi-tədqiqat işlərində onun fəallığına öz mənfi təsirini göstərir. O, peşəsini düzgün seçdiyinə inanır. Ədəbiyyat və incəsənətlə maraqlanırlar.

5. "*İncəsənət sevənlər*". Bu tipə mənsub olan tələbə adətən yaxşı oxuyur, lakin elmi-tədqiqat işlərində az iştirak edir. Daha çox ədəbiyyat və incəsənət sahələri ilə maraqlanırlar. Onda inkişaf etmiş estetik zövq, dərin bədii erudisiya mövcuddur.

6. "*Çalışqan*". İxtisasını o qədər də şüurlu şəkildə seçməmişdir, lakin oxumağa ciddi səy göstərir. İnkişaf etmiş qabiliyyətə malik olmasa da, adətən semestrə kəsirləri olmur. Kollektivdə az ünsiyyətçidir. Ədəbiyyat və incəsənətlə zəif maraqlanırlar. Vaxtının çoxunu oxumağa sərf edir, lakin kinoda, konsertdə olmağı da sevirlər. İdmanla ali məktəb çərçivəsində məşğul olur.

7. "*Ortabab*". "Necə gəldi" oxuyur, bunun üçün xüsusi səy göstərmir. Hətta bununla fəxr edir. Onun prinsipi: "Diplom alacam və başqalarından pis işləməyəcəyəm". Peşəni seçərkən xüsusi olaraq fikirləşməmişdir. Lakin inanır ki, ali məktəbə daxil olmuşam, onu bitirmək lazımdır. Yaxşı oxumağa çalışır. Halbuki təlimdən həzz ala bilmir.

8. "*Ümitsiz*". Bir insan kimi qabiliyyətli-dir. Lakin seçdiyi ixtisas onun üçün bir o qədər də cəlbədicidir. Yaxşı oxumağa cəhd göstərir, lakin oxumaqdan həzz almır. Özünü müxtəlif növlü xobbilərdə - incəsənətdə, idmanda təsdiq etməyə cəhd göstərir.

9. "Tənbəl". Adətən, zəif oxuyur. Oxumağa az güc sərf edir. Lakin özündən çox razıdır. Öz peşəsinə ciddi yanaşmır, imtahanlarda "şparqalka"dan mütəmadi istifadə edir. Elmi-tədqiqat və ictimai işlərdə iştirak etmir. Daha çox əyləncələrə maraq göstərir.

10. "Yaradıcı". Hər bir işə yaradıcı yanaşmaq ona xasdır. Lakin dözümlülük, səliqəlik, intizamlılıq tələb edən məşğələlər onu cəlb etmir. Ona görə də oxumaqda ardıcıl deyildir. Odur ki, o, "bu mənim üçün maraqlıdır", "maraqlı deyil" prinsipi üzrə hərəkət edir. Elmi-tədqiqat işi ilə nüfuzlu şəxslərin fikirləri ilə razılaşmadan məşğul olarkən müstəqil şəkildə problemin orijinal həlli yolunu axtarır.

11. "İlahiləşdirilmiş". Bir qayda olaraq nüfuzlu fakültələrdə müvəffəqiyyətlə oxuyur. Kütləvi peşələrdə oxuyan tələbələrə "yuxarıdan" aşağı baxır. Özünə uyğun kompaniyalarda liderliyə can atır. Onun fikirləri həmyaşıdları tərəfindən dinlənilir, bəyənilir, lakin biliyi seçicidir. İncəsənət sahəsində daha çox maraq kəsb edən hadisələr onu cəlb edir. Kütlədən fərqli olaraq onun öz rəyi var. O, kafələrə, zövqlü klublara mütəmadi olaraq gedir (3, səh.437).

Bütün ali məktəb müəllimlərinə yaxşı məlumdur ki, hələ I kurs tələbələrində qeyri-adekvat özünüqiymətləndirmə özünü təzahür etdirir. Bu fenomen praktik olaraq tələbə şəxsiyyətinin tipologiyasında özünün aydın ifadəsini tapmışdır. Bir çox tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, tələbələrin psixoloji xüsusiyyətlərinin tədqiqində, şəxsiyyətin ayrı-ayrı xassələrinin ifadə olunmasında iradi keyfiyyətlər mühüm rol oynayır. V.A. İvannikova görə, insan o zaman iradi keyfiyyətləri təzahür etdirir ki, hər hansı bir fəaliyyəti həyata keçirmiş olsun. Təlim prosesində mühüm problem ondan ibarətdir ki, tələbə bütün gücü ilə özünü təlim fəaliyyətinə yönəltməlidir. Təlim motivi təlim fəaliyyətinin daxilində olmalıdır və ya həmin prosesə yaxın məsafədə olmalıdır. Buna yalnız o zaman nail olmaq mümkündür ki, təlim tələbə üçün maksimum dərəcədə maraqlı olsun, onda məmnunluq və razılıq hissi yarada bilsin.

Hələ tələbədə elə motiv və yönəlişlik formalaşdırılmalıdır ki, onlar təlim fəaliyyətində daxili və xarici maneələri aradan qaldıra bilsin. İstənilən fəaliyyətdə, o cümlədən təlimdə uğur tələbənin, ilk növbədə, intellektual inkişaf sə-

viyyəindən asılıdır. İntellektual qabiliyyətlərlə fəaliyyət arasında qarşılıqlı əlaqə dialektik səciyyə daşıyır. Odur ki, fəaliyyətin müxtəlif sahələrində effektivlik həmin fəaliyyətdə müəyyən qabiliyyətlərin səviyyəsini tələb edir, o da öz növbəsində inkişaf prosesinə öz təsirini göstərir. Tələbələrin təlim fəaliyyətində müvəffəqiyyəti təkcə ümumi intellektual inkişaf və xüsusi qabiliyyətlərdən deyil, həm də sağlam düşüncə tərzindən, maraq və motivlərdən, temperamentdən, xarakterdən, şəxsiyyətin istiqamətindən, onun özünüdərkindən çox asılıdır.

Tələbə şəxsiyyətinin potensial imkanlarının optimallaşdırılması şərtlərinə onun fəallığı, müəyyən fəaliyyət növlərinə istiqamətlənmə aiddir. Tələbənin əsas tələbatlarından biri ünsiyyətdir. Ünsiyyətdə onlar təkcə ətrafdakı insanları deyil, həm də özlərini dərk edir, sosial həyat təcrübəsinə yiyələnirlər. Ünsiyyətə tələbat tələbələrin çoxsaylı əlaqələrini, yoldaşlıq və dostluğun inkişafını şərtləndirir, bilik və təcrübə mübadiləsini, əhval-ruhiyyəni stimullaşdırır. Tələbə şəxsiyyətinin digər mühüm tələbatlarından biri uğura tələbatdır. Tələbənin həyatı tələbatlarının ödənilməsi imkanına görə səciyyəvidir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, tələbənin fəallığının effektivliyinin yüksəlməsi gələcək peşədə və ali məktəbdə təlimin tələblərinə müvafiq mənəvi tələbatların inkişafı ilə bağlıdır.

Odur ki, təlim prosesinin optimallaşmasına müxtəlif mövqələrdən yanaşılır: təlim metodlarının təkmilləşməsi, təlim və tərbiyə prosesinin fərdiləşdirilməsi və s. Bütün bu yanaşmaların mərkəzində tələbə şəxsiyyəti durur. Tələbə şəxsiyyətinin psixoloji xüsusiyyətlərinə dair biliklər - qabiliyyətlər, ümumi intellektual inkişaf, maraq və motivlər, ali məktəbdə müasir təlim şəraitində onların qeydə alınmasının real imkanlarını araşdırmağa imkan verir.

Problemin aktualığı. Tələbə şəxsiyyətinin potensial imkanlarının optimallaşdırılması şərtlərinə onun fəallığı, müəyyən fəaliyyət növlərinə istiqamətlənmə aiddir. Tələbənin əsas tələbatlarından biri ünsiyyətdir. Ünsiyyətdə onlar təkcə ətrafdakı insanları deyil, həm də özlərini dərk edir, sosial həyat təcrübəsinə yiyələnirlər. Ünsiyyətə tələbat tələbələrin çoxsaylı əlaqələrini, yoldaşlıq və dostluğun inkişafını şərtləndirir, bilik və təcrübə mübadiləsini, əhval-ruhiyyəni stimullaşdırır. Tələbə şəxsiyyətinin digər mühüm tələbatlarından biri uğura tələbatdır. Tələbənin həyatı tələbatlarının ödənilməsi imkanına görə

spesifikdir. Bu baxımdan və onun pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatda qoyuluşu kimi vacib bir mövzuya həsr olunması məqalənin aktuallığını şərtləndirir.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi yenilik onunla bağlıdır ki, məqalədə tələbə şəxsiyyətinin tipologiyasının mahiyyəti ilə bağlı görkəmli psixoloqların yanaşmaları diqqətə çatdırılır, tələbə şəxsiyyəti anlayışı sosial-psixoloji problem kimi nəzərdən keçirilərək

ayrı-ayrı mərhələlərinin səciyyəvi cəhətləri göstərilir və bu istiqamətdə aparılmış müxtəlif tədqiqatların nəticələri təhlil olunur.

Problemin tətbiqi əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərin müəllimləri, tələbə və magistrantlar, eləcə də praktik psixoloqlar yararlanıb bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov, Ə.S. Sosial psixologiya. Dərslik. / Ə.S. Bayramov, Ə.Ə. Əlizadə. -Bakı: Qapp-Poliqraf Korporasiyası, -2003. -356 s.
2. Əliyev, B.H., R.B. Cabbarov, K.R. Əliyeva. Pedaqoji psixologiya. / B.H. Əliyev, R.B. Cabbarov, K.R. Əliyeva. -Bakı, 2011. -256 s.
3. Əliyev, R.İ. Tərbiyə psixologiyası. / R.İ. Əliyev. -Bakı: Nurlan, -2006. -200 s.
4. Həmzəyev, M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiya. / M.Ə. Həmzəyev. -Bakı, 2000. -171 s.
5. Абакумова Н.Н. Организация среды профессионального самоопределения: предпрофильная подготовка и профильное обучение. Вестн. Томск. Гос.ун.-та. 2007, № 296, с. 194-196

E-mail: gunes.efendiyeva1953@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub:30.05.2024